

Тема I

Фінансові кризи у розвитку соціально- економічної системи

ПЛАН

- 1.1. Теорія циклічного розвитку економіки
- 1.2. Фінансові кризи: сутність, причини, наслідки
- 1.3. Історія та моделі кризових фінансових явищ у світі
- 1.4. Проблеми укорінення криз в українській економіці

1.1. Теорія циклічного розвитку економіки

У науковій літературі є багато теорій і трактувань криз, пов'язаних із циклічністю економічного розвитку. Можна виділити дві групи теорій – екзогенні (перша група) і ендогенні (друга група).

Ринкова економічна система має нелінійний, циклічний або хвильовий характер розвитку, що протягом ХХ ст. визначила наука. Її динаміку визначає періодичність різних за структурою і тривалістю коливань, які утворюють циклічні процеси, сукупність яких може пояснити складну структуру глобальної як часової, так і просторової динаміки світової економічної системи у цілому.

Якщо в основу критерію класифікації циклічності покласти тривалість, то вона, перш за все, матиме такі шість видів циклів:

Аграрні надмалі цикли строком до 1 року

Фінансово-економічні малі цикли строком 3–5 років (у середньому 4 роки)

Промислові (ділові) середні цикли строком 7–11 років (у середньому 9 років)

Будівельні середні цикли строком 16–25 років (у середньому 20 років)

Великі цикли кон'юнктури строком 48–60 років (у середньому 54–55 років)

Надвеликі вікові цикли

Дарств
Лист
Кому
СІВРСЬ
ННІ В
ОСТ,
КОЛІВА
ОКОВІ
ПРОМІ
КОСТР
АВОВО
КОЛТА
ФІНАНС
НАНОС
КОЛІВА
КОЛІН
КАЛІТА
КОЛІВН
ОСНОВ
КЕННІА
ТВА
НАДІРС
НАДІН
НОГО
НОУЛІ
ВІДІА
О
ЖІАДІ
МІННО
КОЛІВ
ТЕХНО
ЛІКІН
ЗМІНІ
ВІКОВІ
«АВІТ
НАДІВ
ДОКІВ)
110
108
НЬОМУ
СЕРА

Ідею промислових (ділових) циклів уперше сформулював французький учений Жюгляр ще в середині XIX століття (1862 р.). У структурі циклічного економічного розвитку найрельєфніше виявляються саме промислові(ділові) середні цикли.

Наприкінці XIX ст. в економічній науці сформувалося уявлення про існування єдиного «промислового», або «ділового» циклу довжиною у 7–11 (у середньому 9) років, який із посиланням на авторство Жюгляра був детально описаний та всебічно проаналізований у «Капіталі» Карла Маркса, завдяки чому він широко увійшов у проблематику світової економічної теорії і практики.

Учневі американського дослідника економічних циклів Вільяма Мітчелла Казнецю належить відкриття й «будівельних циклів» з амплітудою коливань 16–25 років (у середньому 20 років), тобто циклів приблизно удвічі довших за цикли Жюгляра і пов'язаних із поновленням пасивної частини основних фондів, перш за все житла.

На початку другої половини XX ст. Елвін Хансена у фундаментальній монографії «Економічні цикли і національний дохід» висловив думку, що книга Туган-Барановського про періодичність промислових криз, як і книга Адама Сміта про природу та причини добробуту націй, перевернула економічну теорію догори дном.

Щодо України, то тут глибока економічна криза є, перш за все, внутрішньою, що розпочалась як трансформаційна ще у 1990-ті роки, і, по суті, тоді не була ні циклічною, ні довгохвильовою, хоча її складові сьогодні наявні через вплив кризи світової економіки на українську економіку.

Говорячи про структурно-циклічну кризу, що охопила економіку України, слід зазначити, що у будь-якій країні вона, як правило, починалась з **фінансової кризи**, і саме така криза спіткала господарство України ще на початку 90-х років (вона повторилась наприкінці 2008 р. – на початку 2009 р. і призвела до падіння ВВП 2009 р. на 15 %), коли коштів не вистачало не лише на амортизацію та оновлення основних фондів, а й на придбання оборотних фондів. Ця криза, по суті, не мала еволюційного характеру, а була багато у чому зумовлена невдалими «революційними» діями українського уряду в боротьбі з гіперінфляцією 1993 р.

Саме дії, спрямовані на радикальне зменшення грошової маси навіть антиконституційними засобами, пов'язаними з несплатою заробітної плати, призвели до «шокового» стану як виробничої, так і соціальної сфер України і обвалили її ВВП 1994 р. на 24 %. Локальні фінансові ринки сьогодні об'єднані у єдину глобальну фінансову мережу. Фінансовий ринок, лівова частка якого є ринком фінансових спекуляцій, став дійсно вселенським, і подолати його негаразди може тільки інноваційна економіка.

Таким чином,
економічний цикл

це рух
виробництва
від початку
попередньої
до початку
наступної
кризи.

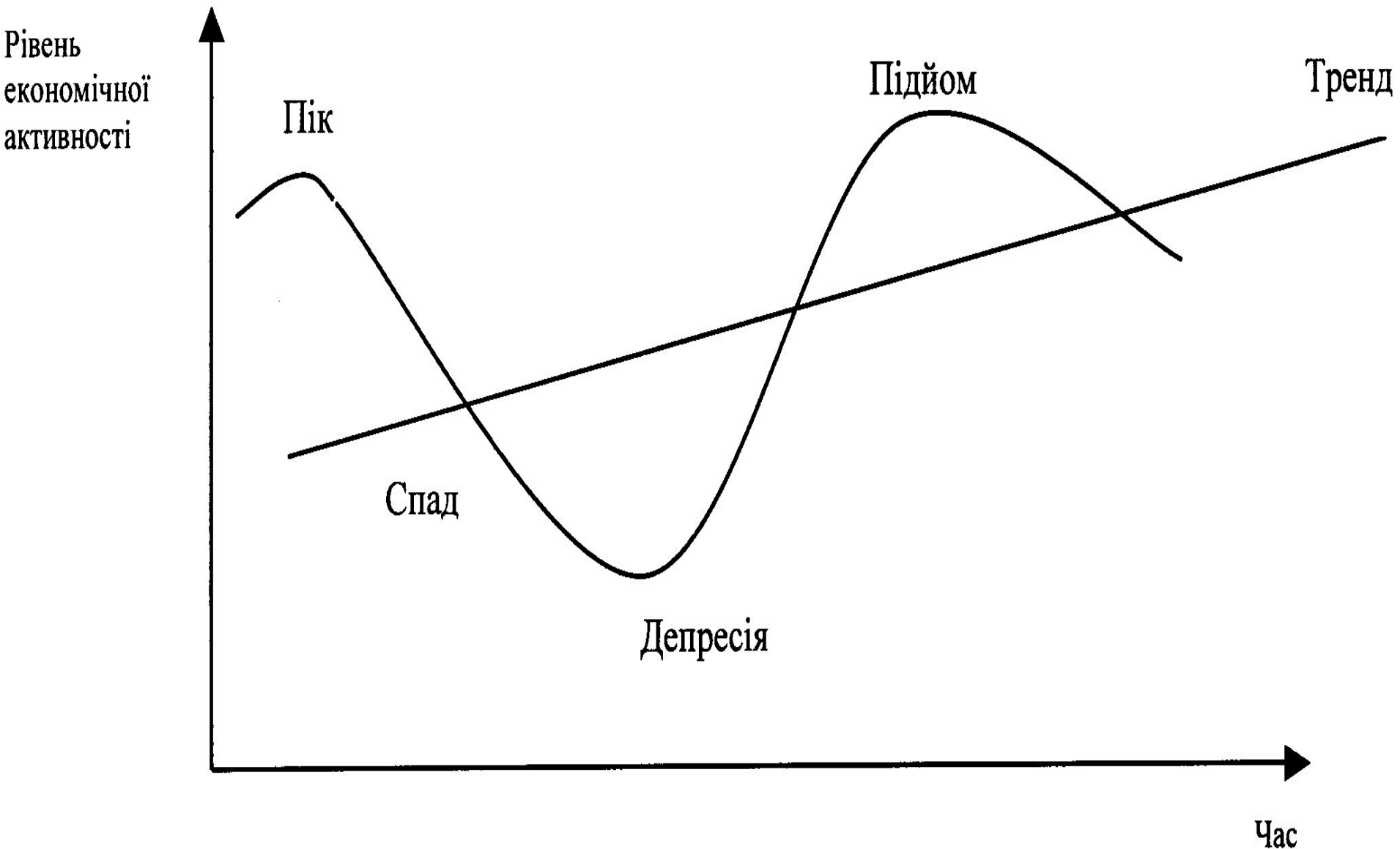
Кожен цикл
складається з
чотирьох основних
фаз:

криза (спад);

депресія (дно);

пожвавлення (підйом);

пік.

Фази економічного циклу

загальнооекономічній, про що писав ще наприкінці ХІХ ст. Михайло Туган-Барановський, а в останні 30 років ХХ ст. між фінансовими і загальнооекономічними рецесіями спостерігався приблизно 3-річний інтервал короткострокового фінансово-економічного циклу Кітчина. Так, після:

– глобальної фінансової кризи 1970–1971 рр. відбулася рецесія 1973–1974 рр., спровокована «нафтовим шоком»;

– фінансової кризи 1980–1981 рр. з максимальною ціною на нафту в \$90 США за барель;

– рецесія 1982 р. (в США спад ВВП на 3 %), після якої у США було запроваджено антикризову політику під назвою «рейганоміка»;

– фінансової кризи 1987–1988 рр., коли тільки за один день (19 жовтня 1987 р.) індекс Dow Jones упав на 22,6 % ;

– рецесія 1990–1991 рр. за абсолютного спаду ВВП СРСР, а у постіндустріальних США, де у ці роки впала промисловість на 8–9 %, ВВП не мав абсолютної рецесії за рахунок розвинутої інфраструктури, але ці економічні негаразди все ж мали політичний наслідок у формі програшу виборів у США Дж. Бушем-батьком та розвалу СРСР;

– фінансової кризи 1997–1998 рр.

– рецесія (стагнація) 2001–2002 рр.

1.2. Фінансові кризи: сутність, причини, наслідки

Поняття криза (від грецьк. krisis — рішення, поворотний пункт, результат) означає, насамперед, різкий, крутий перелом, важкий перехідний стан.

Криза — неминучий супутник, фаза життєвого циклу будь-якої системи, у тому числі фінансової. З одного боку, вона є найважливішим елементом саморегулювання, оскільки відкриває межу розвитку, а з іншого — дає імпульс розвитку, стимулюючи перехід до нового стану рівноваги.

При цьому в період кризи ускладнено чи унеможливлено виконання системою своїх функцій, збереження властивостей. В умовах кризи спостерігаються порушення рівноваги, стан нестабільності й руйнування цілісності системи. Із загальнотеоретичної точки зору криза спричиняє якісні зміни в системі, тобто появу і зникнення елементів композиції та відносин.

Криза — це багатоаспектна економічна категорія, система поглядів на економічну сутність якої перебуває в стані розвитку. Можна виокремити три підходи до визначення сутності кризи:

1) криза як значна проблема або ситуація з високою ймовірністю негативних наслідків;

2) криза як природний процес у життєдіяльності системи;

3) криза як порушення рівноваги соціально-економічної системи.

Банкрутства господарюючих суб'єктів можуть бути пов'язані з трьома типами кризи:

кризи самої
організації як
системи;

кризи у
зовнішньому
середовищі;

кризи як усередині
організації, так і в
зовнішньому
середовищі
підприємницької
діяльності.

В економічній науці під **кризою** розуміють граничне загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі; переломний момент у послідовності подій і дій; переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, на якому вона піддається впливу зовні чи зсередини, що вимагає від неї якісно нового реагування; ситуативну характеристику функціонування будь-якого суб'єкта як наслідок невизначеності в його зовнішньому і внутрішньому середовищі; періодично повторюване явище в розвинутому ринковому господарстві, що виражається в надвиробництві товарів, які не знаходять збуту, в погіршенні всіх економічних показників.

У широкому значенні криза як зміна підвищувальної тенденції знижувальною, є невід'ємною характеристикою ринкової економіки. Криза — це фактично точка біфуркації (від лат. *bis* — двічі, лат. *furca* — вила або роздвоєння), яка містить у собі потенційну можливість як деструктивного, так і конструктивного характеру.

Економічна криза

- це обмеження у динамічній процес із постійною зміною значень його основних параметрів.

Економічна криза

- організацій розлад господарського життя, що має своїм наслідком втрату статків і доходів або повну економічну загибель значної частини підприємств.

За характером зовнішнього зв'язку з різними сферами виробничого процесу насамперед розрізняють:

Дослідниками, які вивчають стан справ у США, також вводиться поняття **кризової економіки**. При розгляді питання про антикризове регулювання економіки слід мати на увазі, що є різні типи економічних криз, які, природно, вимагають різних підходів.

У сучасній світовій економіці для регулювання **циклічного спаду** економіки характерне застосування певного комплексу інструментів **монетарної та фіскальної** політики держави.

Складнішим випадком є так звані **структурні** кризи, які є наслідком або накопичення в економіці протягом тривалого часу певних структурних диспропорцій, які уряд країни своєчасно не помічає, або раптової зміни економічного середовища під впливом зовнішніх факторів.

І нарешті, є **системні** кризи. Прикладом такої кризи була Велика депресія; саме така криза охопила пострадянські країни, в тому числі й Україну, в 1990-х рок. Системні кризи виникають унаслідок того, що перестають функціонувати базові механізми і стимули економічного розвитку, деградують основні фактори суспільного виробництва.

Сучасні дослідники виокремлюють і такий різновид фінансово-економічних криз, як **інфляційна криза**, однак по-різному пояснюють її причини і перебіг, співвідношення між базовою і загальною інфляцією та обґрунтовують шляхи подолання (мінімізації) надмірного інфляційного тиску.

Під фінансовою нестабільністю чи кризою зазначені науковці розуміють такі проблеми в фінансовій системі країни (чи їх сукупність), які істотно негативно впливають на економічну активність.

Під фінансовою кризою розуміється різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичених ризиків під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, що спричиняє порушення його функціонування, зниження цінних показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників.

Фінансова криза — це криза, яка:

- 1) системно охоплює фінансові ринки та інститути фінансового сектору, грошовий обіг і кредит, міжнародні фінанси (сегмент країни), державні, муніципальні та корпоративні фінанси;
- 2) негативно впливає у середню- і довгостроковому періоді на економічну активність усередині країни й на динаміку добробуту населення;
- 3) проявляється:
 - у фінансовому секторі й на фінансових ринках;
 - у міжнародних фінансах;
 - у сфері грошового обігу ;
 - у сфері державних фінансів .
- 4) є реалізацією системного ризику і супроводжується ефектом "доміно" якщо:
 - криза одного або групи фінансових інститутів та компаній реального сектору, сегмента ринку чи системи розрахунків передається в розширюваному обсязі через пересічні зобов'язання на інші групи фінансових інститутів та компаній реального сектору, інші сегменти ринку і системи розрахунків, поступово охоплюючи дедалі більшу частину ринку;
 - криза фінансового ринку однієї країни чи групи країн передається іншій країні, як "фінансова інфекція", криза довіри інвесторів, що спричиняє неліквідність ринку.

За Ф. Мішкіним, фінансові кризи
спричиняють:

При цьому слід наголосити, що невизначеність на фінансових ринках зумовлюється не лише крахом фінансових інститутів, рецесіями й політичною нестабільністю.

До чинників невизначеності можна додати такі:

— постійне оновлення економічних рішень і процесів; виникнення нових економічних і технічних ідей, їх наступне втілення в життя;

— імовірнісний характер самого банківського, страхового й фондового процесів, пов'язаний з об'єктивною складністю врахування всієї різноманітності умов функціонування сучасних банківських систем, страхового і фондового ринків;

— синергетичний вплив на стан і розвиток банківських систем, страхового і фондового ринків, швидко змінюваних соціально-економічних, науково-технологічних, політичних, демографічних, психологічних і природних чинників;

— якість механізмів управління фінансовими інститутами власними і залученими коштами.

Співробітники Міжамериканського банку розвитку М. Джевін і Р. Хаусман дуже образно виокремлюють **кілька основних причин виникнення криз**, зокрема:

1) "мотузка для власної шиї"

2) єдине гниле яблуко може зіпсувати весь кошик

3) "хороші часи є поганим часом для навчання"

кредитів зростає. Банкам не "вистає часу" відсотковувати погані кредити від хороших, враховувати різні ризиків. Фінансисти не вміють керувати ризиком банківської діяльності. Банки не можуть виставити умови, які гарантуватимуть їм повернення грошей. Банки не можуть виставити умови, які гарантуватимуть їм повернення грошей. Банки не можуть виставити умови, які гарантуватимуть їм повернення грошей.

Велике значення для з'ясування сутності фінансових криз має їх чітка **класифікація**. В економічній літературі немає єдиної позиції з цього питання. П. Трунін і М. Каменських зазначають, що протягом багатьох років усі епізоди серйозної фінансової нестабільності уклалися в три основні типи:

Банківські кризи

звичайно пов'язують із нездатністю ряду банків виконувати свої зобов'язання або з активним державним втручанням, спрямованим на запобігання виниклим проблемам.

Під валютною кризою

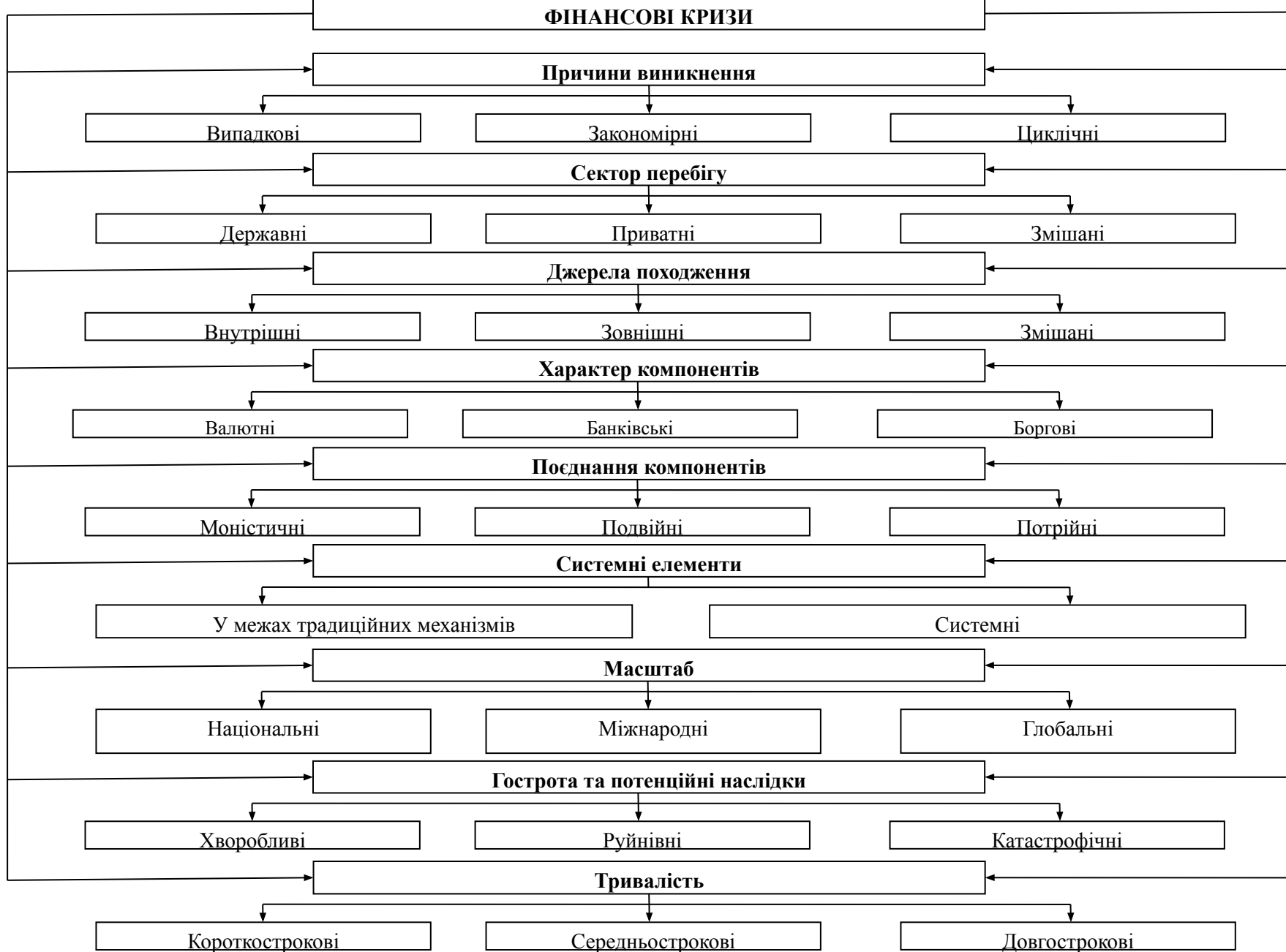
розуміється така ситуація, за якої спекулятивна атака на валюту призводить до різкої девальвації національної валюти або коли органи державної влади намагаються запобігти девальвації, продаючи золотовалютні резерви або значно підвищуючи процентні ставки.

Криза на фінансовому ринку

полягає у збільшенні волатильності цін на фінансові активи або їх падінні, пов'язаному зі зміною очікувань інвесторів. Іноді дані типи криз можуть відбуватися одночасно, що лише посилює їх негативний вплив на економіку країни.

У результаті аналізу західні дослідники поділили всю вибірку криз на такі (можливо, усереднені) підгрупи:

1. Кризи в індустріальних країнах.
2. Кризи в країнах з економікою, що розвивається.
3. Кризи, що характеризуються, насамперед, девальвацією національної валюти (не менше 75 % приросту індексу тиску на валютний ринок визначається валютним курсом).
4. Кризи, що характеризуються, насамперед, значним зниженням золотовалютних резервів (не менше 75 % приросту індексу тиску на валютний ринок пояснюється зниженням золотовалютних резервів).
5. "Жорсткі" кризи, за яких значення індексу тиску на валютний ринок перевищує три стандартних відхилення від середнього.
6. "М'які" кризи, за яких значення індексу тиску на валютний ринок знаходиться в інтервалі від 1,5 до 2 стандартних відхилень вище середнього.
7. Кризи, викликані проблемами в банківському секторі.
8. Кризи з наступним швидким відновленням економіки, після яких ВВП повертається до тренду протягом двох років.
9. Кризи з наступним повільним відновленням економіки, після яких ВВП повертається до тренду через три або більше років.

Для глибокого з'ясування сутності фінансових криз потрібно зважати на те, що сучасна економіка складається із **фізичної економіки** (сектор нефінансових корпорацій у СНР) і **грошово-фінансової системи**, серцевиною якої є сектор фінансових корпорацій у СНР.

Фізична
економіка

До грошово-
фінансової
системи
входять:

позабюджетні
фонди, фондови та
валютні біржі,
інвестиційні
посередники,
валютні курси,
грошово-фінансова
система обслуговує
фізичну економіку,
є підставою
встановлення
самостійного, має
економічну цілісність,
система є
закономірною і
неохідною
розвитку. Вона
взаємодіє з
функціонування
фізичною
ринковою
економікою.
вартісним
відображенням
реальних процесів
виробництва,
інвестування,
споживання,

Пояснюючи причини сучасних фінансових криз, окремі автори називають багато чинників, які їх викликають і які належать до різних соціально-економічних та інших сфер. Таке групування запропонували деякі економісти. Найдетальніше його розробив В. А. Ковальов і навів у вищевказаній статті О. І. Барановський.

Автор ділить причини фінансових криз на:

макроекономічні;

фінансові;

грошово-кредитні та валютні;

глобалізаційні;

надзвичайні;

специфічні, що пов'язані з країнами, які розвиваються;

психологічні;

пов'язані з помилками у проведенні економічної політики.

На те, що фінансові кризи стають частішими, впливає спекулятивний капітал міжнародних банків, що досяг гігантських розмірів і діє безконтрольно на світових фінансових просторах за відсутності ефективної міжнародної валютної системи та міжнародних механізмів для подолання глобальних диспропорцій.

На це звертає особливу увагу Декларація саміту “Групи 20”, в якій підкреслюється, що ні політики, ні відповідні державні регулюючі органи не звертали уваги на зростаючі ризики на фінансових ринках і не вживали заходів щодо регулювання світових фінансових ринків. Саміт прийняв **Декларацію про фінансові ринки і світову економіку**, в якій передбачаються певні заходи з регулювання світових фінансових ринків.

Фінансові кризи – велике потрясіння для національної і світової економік. Вони поставили перед економічною наукою важливе завдання – створити систему знань про це явище, озброїти уряди і бізнес відповідними формами і методами антикризової політики, яка б зводила до мінімуму втрати від них.

1.3. Історія та моделі кризових фінансових явищ у світі

Фінансово-економічні періодичні кризові процеси супроводжують капіталістичний світ із часу його розвитку, і хоча прийнято вважати, що їх початок поклали кризові процеси у Великобританії 1825 року, де раніше знайшли власний розвиток капіталістичні виробничі відносини, основу кризових періодичних процесів закладено ще у Франції в 1716 році Джоном Лоу.

У 1716 році після створення банку- емітента банкнот започаткована компанія, що отримала монополію спочатку на торгівлю деякими товарами, а потім і на всю зовнішню торгівлю Франції.

У 1720 році компанія взяла на себе управління банком й оголосила його банкноти законним засобом платежу на суму більше ніж 100 ліврів, а також припинила підтримувати ціну акцій за рахунок емісії.

Початком періодичних економічних коливань вважається економічна криза 1825 року у Великобританії, де знайшли свій розвиток капіталістичні відносини раніше. Наступна економічна криза мала місце в 1836 році, вона охопила США та Великобританію, які на той час були тісно пов'язані економічно.

У 1847 році почалася економічна криза, яка охопила всі країни Європи й за своїм характером наближалася до світової кризи. У 1857 році економічна криза мала місце в усіх країнах із часу їх вступу на капіталістичний шлях розвитку.

Нова економічна криза мала місце в 1866 році. Вона не зачепила багатьох країн світу, але дуже гостро зачепила Великобританію. У 1873 році наступна фінансова економічна криза почалася з Австрії і Німеччини. Вона вважається найдовшою в історії капіталізму: завершилася в 1878 році, коли під її вплив попала Великобританія.

Аналіз валютно-фінансових кризових явищ 1971–1973 рр., 1998–1999 рр., зміст їх протікання підтвердили тезу щодо передування валютно-фінансової кризи кризі в реальному секторі економіки.

Необхідно зазначити, що єдиною однаковою рисою для всіх кризових явищ і процесів у вищевизначений період слугувало підтримання високого курсу американської валюти і, як наслідок, зниження цін на сировинні товари й товари масового виробництва, які, у свою чергу, складають основну частину експорту країн з перехідною економікою і країн, що розвиваються.

Сучасні науковці розглядають зміст теорії валютно-фінансових кризових явищ як теорію кризи платіжних балансів. Платіжний баланс являє собою таблицю, де систематизовано показано економічні операції між резидентами й нерезидентами національної економіки за визначений період часу.

Дослідження змісту валютно-фінансових кризових процесів сконцентровано на аналізі двох **моделей** :

1. Канонічна модель

– концентрується на відсутності реалістичної картини цілей центрального банку й обмежень, які на нього накладаються.

2. Моделі другого покоління

– ставлять питання щодо виправданості валютно-фінансових кризових явищ, під якими розуміється наявність фундаментальних проблем в економічній політиці країн, валюти яких потерпають від зовнішніх впливів.

Розглядають кризові явища, що на початку власного розвитку зумовлені іншими причинами (“психологічні кризи”):

1) самореалізуючі кризові процеси, коли песимізм інвесторів, як наслідок, виправдовується внутрішньою політикою, яка проводиться;

2) “стадна поведінка” інвесторів;

3) спекуляції великих ринкових операторів.

Зміст канонічної моделі, викладений Федеральною Резервною Системою США (ФРС), стосувався не валютних кризових процесів, а недоліку схем, які повинні спрямовуватися на стабілізацію сировинних цін за допомогою міжнародних міжурядових агентств, що купують і продають сировинні товари.

Канонічна модель валютної кризи, що запропонована Кругманом, була вдосконалена Гарбером і Флудом і відтворювала вплив на зникаючий сировинний продукт та міждержавну контролюючу й ціноутворюючу організацію та безпосередньо на центральний банк іншої країни, що намагається втримати коливання власної валюти в певних межах.

Моделі впливу на зникаючі сировинні товари, канонічна модель запроваджувалися як щодо світового ринку нафти й нафтопродуктів, так і до спекулятивних впливів на центральні банки, що намагаються стабілізувати обмінні курси власних валют. Використання таких моделей породжує проблематику створення відповідних обмежуючих заходів із метою нівелювання спроб практики моделей, що мають характер валютно-фінансових кризових процесів.

І.4. Проблеми укорінення криз в українській економіці

У сучасних умовах доцільно буде провести аналогію між поняттями «війна» та «криза», звісно, не розглядаючи їх як синоніми, тому що кожне поняття має своє особисте смислове наповнення.

Викликана зовнішньою агресією, «гібридна війна» в Україні здійснює прямий вплив на сучасний негативний стан економіки країни. При цьому сама війна не сприймається масовою свідомістю як війна.

Застійні кризові явища в Україні та внутрішні деструктивні процеси економічного розвитку обумовлюють необхідність дослідження причин укорінення кризи в Україні.

Дякую
за
увагу !!!

